

Dana SALA
(Universitatea din Oradea)

**Rezistența prin educația clasică
și educația franceză la criza
valorilor în *Timpul ce ni s-a dat*.
Memorii (I și II) de Annie Bentoiu**

Abstract: (*Resistance through Education (Classical and French) to the Crisis of Values in The Time Bestowed on Us. Memoirs by Annie Bentoiu*) Annie Bentoiu's confessional volumes, *The Time Bestowed on Us. Memoirs*, covering the years 1944–1947 (Vol. I) and 1947–1959 (Vol. II), document the ordeal of a generation of Romanian intellectuals trained for a hopeful, open world, only to find themselves trapped in a postwar dystopia. Their classical and French education, once grounded in strong institutions later dismantled in Romania, became a means of resistance through book-circulation, reading, art, and philosophical dialogue, all done clandestinely. Drawing from classicism and French literature, Annie Bentoiu does not render history as a mere sequence of disasters, but as a profound engagement with living souls. Even as Orwellian transformations unfolded, her response came from an inner freedom nurtured by education, one that survived despite a regime determined to destroy intellectual life.

Keywords: education, memoirs, postwar Romania (1944-1959), freedom, history.

Rezumat: Volumele confesive scrise de Annie Bentoiu, *Timpul ce ni s-a dat. Memorii*, referitoare la anii 1944-1947 (volumul I) și 1947-1959 (volumul II), surprind calvarul unei promoții de intelectuali pregătiți în România de profesorii lor pentru o lume plină de speranță în care valorile circulă liber, nu pentru distopia în care au intrat cei care nu au emigrat după război. Tocmai educația clasică și educația franceză, cu instituții solide în țară, destrămate apoi sistematic, au fost sursele de rezistență prin hrana lecturii, prin artă, prin dialoguri filosofice ale unei întregi generații, în clandestinitate. Absorbând școala clasicismului și a literaturii franceze, Annie Bentoiu nu percepe istoria trăită în memorii ca pe o intersecție de evenimente și nenorociri, ci ca pe o interacțiune cu oameni vii. Istoria care a venit cu o transformare orwelliană a lumii știute a fost și șansa de a crea un răspuns în libertatea forului interior, de a exersa această libertate accesibilă prin educație, chiar atunci când cetatea a fost cucerită de nulițăți care au vrut moartea intelectualilor.

Cuvinte-cheie: educație, memorii, România postbelică (1944-1959), libertate, istorie.

Calvarul unei generații de intelectuali. Criza și clandestinitatea

Cartea de memorii scrisă de Annie Bentoiu *Timpul ce ni s-a dat, Memorii* (I) 1944-1949 și (II) 1949-1959¹ este radiografia vieții morale a unei generații. Istoria apare ca o intersecție de evenimente, dar mai ales de destine. Receptarea istoriei drept o colecție de destine emblematice, în care ponderea cea mare o au figurile luminoase, nu denunțatorii, este un mod de a împlânzi istoria, un mod posibil doar retrospectiv. Fluxul rememorării anilor de după război, după un fatidic 23 August 1944, când Annie Deculescu avea 17 ani și se pregătea de examenul de maturitate, se reconstituie prin arta scriiturii ca fluviu al istoriei, absorbind un moment cinic și ironic al istoriei est-europene, când zăgazul se rupe. Este o reconstituire dificilă a tuturor întâmplărilor, confluențelor și personajelor, dar prozatoarea și poeta Annie Bentoiu știe să își găsească ancoră în acest fluviu. Memoria nu integrează o selecție de evenimente seci, ci o multitudine de emoții și epifanii, lecții de supraviețuire, renunțări la visele de realizare profesională și întâlnirea cea mai importantă din toți acești ani, cea a studentului la drept Pascal Bentoiu, pasionat de a face muzică și de a crea și gândi noi forme de compoziții muzicale, fiul unui celebru avocat al epocii care avea să fie închis pe nedrept, de două ori, odată cu intensificarea stalinizării din țară.

Annie Deculescu recunoaște respectul pe care i-l poartă lui Pascal, admirația pentru știința lui muzicală și hotărârea neabătută de a face muzică cu orice preț, deși era un domeniu artistic din care nu se putea trăi. Alegându-l pe tânărul cel mai demn de a fi ales între cei care o curtau, Annie deschide porțile erosului în viața ei, o întâlnire pe care nu avea cum să o preconizeze, dar care îi va dăruia înțelegerea mai plină de sensibilitate a oamenilor din apropierea sa. Străbat împreună bolgiile infernului ce va veni, însă sunt privilegiați ai destinului potrivit, se mențin întotdeauna la suprafață, nu vor fi atât de ostracizați ca generația taților lor. Căsătoria lor are loc în 1949. Vor avea o fiică, Ioana. Virtutile compensatorii ale erosului răzbat ca un sens tainic al anilor trăiți într-o lume din ce în ce mai orwelliană. Eul său nu este frământat de abisul pedepsitor al autoanalizei, așa cum era pentru Jeni Acterian.

Timpul ce ni s-a dat de Annie Bentoiu, având subtitlul *Memorii*, este o reconstituire complexă, prin actul scrisului, a frescei unei epoci care trece, se varsă din amintire în carte realizând împletirea tumultului și a vuietului cu care s-ar mândri un roman-fluviu întipărit în memoria cititorilor.

Aparținând genului literaturii confesive, cartea *Timpul ce ni s-a dat* nu poate fi încadrată într-o specie anume. Se depărtează cel mai mult de calitățile jurnalului intim. E drept că diaristul nu știe ce va urma în actul scrisului, iar jurnalul are și misiuni neliterare, el poate ajuta memoria (Simion 2005, 23). Eugen Simion comentează postura de cunoaștere de sine pe care o are jurnalul la Amiel (2005, 23). Și în cazul cărții scrise de Annie Bentoiu, această funcție există, suprapusă peste celelalte. Experiența scrisului acestor volume ample este, la bază, un act literar de a prinde în mreje cunoașterea de sine. Un jurnal își ia libertatea în raport cu legile de construcție ale romanului, chiar dacă se situează într-o descendență proustiană. Diaristul se lasă

¹ Lucrarea citează ediția din 2007 (I), respectiv 2009 (II) de la editura Humanitas.

molipsit de solipsism, de idiosincraziile sale, uneori face demonstrații neașteptate prin inteligența și cultura sa și își permite răgazul de a insista asupra lor după un principiu al gratuității artei. Annie Bentoiu ține legate o mulțime de personaje, principale, secundare, episodice, știe exact ce hram poartă fiecare în romanul său și știe cât le va fi parcursul. Acestea sunt mijloacele unei romaniere, mai degrabă decât ale unei diariste. Eul său e foarte bine delimitat de celelalte instanțe ale textului. Îl înțelegem în nuanța sa precisă, ca și cum ne-ar spune că într-o anumită împrejurare a purtat o culoare și nu alta. În același timp are o funcție precisă: de a-și filma epic epoca, de a o filtra prin cadre cât mai largi și de a-și înțelege propriile schimbări, trecerea de la adolescență la înțelepciune. Mijloacele care recreează de fiecare dată, într-un mod unic, mizanscena romanului sunt mijloacele de realizare ale literaturii diaristice iar intenția de a realiza un memorial nu dispare vreodată. Sunt mii de mizanscene în schimbare. Când am crede că autoarea stă prea mult într-un cadru, simțim pe viu mișcarea de fluviu a romanului. În dosul evenimentelor istorice cu poarta deschisă larg spre pătrunderea râului stă ceva mai impasibil decât ele. *Timpul ce ni s-a dat*. Alegerile pe care cei de atunci le-au făcut și pe care noi azi le facem, dar fără victimizare. Dacă timpul ascunde categorii pasiv-reflexive (*ni s-a dat*), înseamnă că diateza activă îi rămâne omului, cu toată responsabilitatea pe care o incumbă. Un jurnal nu se bazează pe axa unui conflict, dimpotrivă, fragmentează această axă până o îngroapă cu totul în alte chestiuni mai apăsătoare.

În proza-fluviu scrisă de Annie Bentoiu, conflictul de roman există. El pândește tainic, dar re apare de multe ori la suprafață din apa fluvială a narațiunii. Pe de o parte dorința de dreptate, de a repara orice injustiție e ceea ce o motivează pe eroina cărții, indiferent de etapa vieții prin care trece. Atât la casa părintească, înainte de sfârșitul războiului, cât și la pensionul numit Școala de fete, protagonista se află într-o lume-cocon. Este o lume ocrotitoare, prin iubirea părintească sau prin programul de disciplină, un program făcut așa încât elevele să deprindă și însușiri practice și de comunicare cu ceilalți, însușiri utile într-o societate armonioasă. Pe de altă parte citim dorința de a descoperi sensul celor trăite, sensul celor care au fost, din perspectiva istorică, oceanul istoriei mici potrivit atât de perfect încât nu obturează oceanul istoriei mari. Acest conflict filosofic e demn de amplitudinea unui roman, chiar dacă e ascuns în faldurile unor întâmplări obișnuite. Totuși, nimic nu e banal din conținutul acestui roman solemn în două volume. Farmecul povestirii, împletirea oralității stilului cu alte efecte, sunt la tot pasul.

Am putea spune că nu există construcția unui roman, un roman pregătit în detaliu de autoare înainte de a fi așternut sub imperativul scrisului. Timpul este marele suport, marea pânză. În schimb, putem deseori vorbi de roman confesiv, nu de jurnal, fiindcă *Timpul ce ni s-a dat* are o reconstituire de frescă și are mulțimea personajelor unui roman. Dar cartea e mult mai mult decât atât. În straturile ascunse, care ar fi chiar oculate dacă ar fi vorba de roman, găsim și resursele prin care autoarea a rezistat la vitregiile vremii. Lectura, educația, muzica sunt pilonii ei de studiu, ancorele în fluviul memoriei care îl fac inteligibil. Cu toată documentarea, fără ancore acest fluviu s-ar scurge în neant, nu ar fi devenit o carte.

Volumul lansează și întrebări implicite, de pildă: de ce au apărut în viața ei anumiți oameni, nu alții, după ce conducătorii s-au schimbat prin sovietizare și prin deturnarea democrației în totalitarism? Cele mai importante intersecții de destine sunt cu persoanele solidare, de încredere, care au preferat să sufere în tăcere în loc să se reorienteze în noua dictatură a proletariatului, prieteni al căror cerc restrâns a resemantizat hrana spirituală necesară supraviețuirii.

Cartea de memorii scrisă de Annie Bentoiu, *Timpul ce ni s-a dat*, conține un „pact autobiografic” mai neobișnuit, întrucât niciun fapt cuprins în carte nu e inventat, după cum declară autoarea. Romanul reîncorporează povara unei generații, iar mistificările epocilor staliniste, respectiv ceaușiste, care reapar ca un coșmar și după Revoluție, în presa și televiziunea anilor ‘90, vin să adâncească povara.

„Istoria, istoria! unui observator superficial, curgerea ei îi pare cu neputință de zăgăzuit. Dar ea nu poartă nicio vină, ea nu este un personaj activ, ci o simplă construcție a minților și faptelor noastre. Dramele și tragediile ei sunt mai întâi interioare, ele se petrec în spațiul dintre dorință și acțiune, dintre poftă și minte, dintre iubire și ură. Dacă rămâne vreo istorie de scris, este cea a mentalităților, dar nu suntem încă destul de liberi ca s-o facem. Iar libertatea se clădește pe respect. Fără respectul de sine, care ne interzice minciuna, și fără respectul de celălalt, care ne interzice să-i dăunăm, libertatea noastră se stinge ca o lumânare în bătaia furtunii.” (Bentoiu 2007, 308).

Autobiografia unei generații de sacrificiu nu e o datorie ușor de împlinit. Anumite aspecte au fost atât de perfid aranjate de istorie împotriva cetățenilor, încât temerile și speranțele zădărnicate au generat blocaje mentale. În al doilea volum, cu referire la fatidicul an 1947, Annie Bentoiu descrie printr-un oximoron perfect „sentimentul ciudat” al blocajului: „conștiința instalării unei paralizii.” (Bentoiu 2009, 5). Este momentul când majoritatea celor care nu erau comuniști și nici dispuși să renunțe la libertatea lor interioară (dar nu erau nici dintre cei atacați/vânați de liderii bolșevici) realizează futilitatea oricărui demers de împotrivire și a oricărei acțiuni pornite din civism.

Anul 1947 pare a fi anul suprapunerii crizelor multiple, totodată anul în care oamenii care și-au permis să spere într-o situație mai bună a țării realizează că ieșirea din criză se amână la infinit. Naivitatea este atât a cetățeanului fără funcție politică, cât și a foștilor politicieni care mai sperau să formeze un guvern în exil (Bentoiu 2007, 230), prinși în capcană și arestați. Oamenii refuzau să creadă că, după război, venise o schimbare la fel de rea ca războiul, care avea să împingă țara pe drumul distrugerii sistematice a tuturor instituțiilor clădite cu mult efort.

Exista o criză a instituțiilor statului, o criză economică, socială, criză a justiției și a educației. Regele Mihai fusese forțat să abdice și să plece în exil. Profesorii străini, demni reprezentanți ai culturilor lor de origine, care predaseră la Institutele din țară erau alungați pentru mulți ani. Institutul francez într-o țară cu mulți vorbitori francofoni își pierde atribuțiile. Intelectualii din familiile mai înstărite nu erau lăsați să își termine licența, pe motiv de origine „nesănătoasă”. Cei mai mici cu câțiva ani nu se vor mai

putea înscrie în învățământul superior. Annie Bentoiu a prins vremurile în care s-a putut înscrie la Facultatea de Drept din București. Avea parte de profesori extraordinari, cu o elocință cuceritoare, nu se schimbase încă vechea gardă. Problema a fost că i s-a luat dreptul de a-și da licența și de a profesa: anul trei de studenție a venit cu aceste interdicții. În toamna lui 1946 reușește să se înscrie, în paralel, la Institutul Francez, unde este admisă atât la cursurile de istorie, cât și la cele de literatură. Este ultimul an de răsfaț intelectual al nevoii sale de cunoaștere. Fusese o concurență destul de mare pe acele locuri. Annie Deculescu e o ființă cu o uriașă sete de cunoaștere, educată în spiritul modestiei și al unor idealuri umanitare nobile. Cunoașterea îi aduce întotdeauna o aură de modestie și generozitate, este educată să nu cadă în capcana de a-i desconsidera pe ceilalți doar pentru că ea vorbește franceza ca limbă maternă. Mama sa, o tânără elvețiană de limbă franceză, îl întâlnise în România pe doctorul Deculescu, prin forța împrejurărilor. Doctorul o cere de soție, mai târziu se naște Annie, care la rândul ei se va căsători cu viitorul compozitor Pascal Bentoiu, având împreună o fiică, Ioana.

Annie Bentoiu avea două resurse de creație exersate până la data scrierii acestui amplu roman confesiv. Pe de o parte își avea jurnalul propriu, nedestinat publicării, început în joacă încă de la 11 ani, în 1938, când primise cadou o agendă. Aflăm că își notase în acest jurnal știri din actualitatea războiului pe cale să înceapă. În roman, ea menționează retrospectiv: „În acei ani, întâmplările istoriei au fost atât de grave, încât nici copiii nu mai puteau să le ignore.” (Bentoiu 2007, 7). Pe de altă parte, Annie Bentoiu avea în manuscris multe versuri, poeme, pagini de proză, basme, neconcretizate într-o operă relevantă. Compozitorul Pascal Bentoiu, soțul diaristei, o înțelege cel mai bine când are de trecut prin examenul dureros al lecturii critice și prin conștientizarea că poate nu sunt decât pagini ratate, mai degrabă un drum spre o mare operă decât creații literare pe deplin realizate la acel moment încheiat. *Timpul ce ni s-a dat* fructifică la modul magistral aceste necesare etape de creație.

„Nevoiți să înfrângă la tot pasul obstacole neprevăzute, pentru care nici educația primită, nici tradiția istorică nu ofereau nici un fel de exemplu, unii dintre noi au reușit nu numai să-și păstreze demnitatea individuală, dar și să se mențină la nivelul de informație și de luciditate pe care-l socoteau necesar, ba chiar, uneori, să-și transforme întreaga existență într-un drum ascendent, fie că tărâmul maximului efort era etic, intelectual sau artistic.” (Bentoiu 2007, 147).

Luciditatea și adevărul sunt principiile pe care Annie Bentoiu le conține în cartea sa de căpătâi, pentru a răzbi prin haosul evenimentelor și pentru a naviga prin amintirile stărilor dureroase. Fără ele, lumea pe care o construiește quasi-ficțional nu ar avea sens. Bineînțeles, scriitoarea recurge la imaginație, ca la o componentă inerentă a memoriei, după cum o propune Paul Ricœur (2001, 29). Imaginația nu îndepărtează factualitatea obiectivă a evenimentelor, ci îi desenează un loc mai precis, astfel încât punctele nodale ale crizelor convergente sunt prinse în rețeaua scriiturii pe care o țese prozatoarea Annie Bentoiu cu aceeași încărcătură a tensiunii ca atunci când au fost trăite. Atât istoria, cât și memoria armează un circuit în care contează încărcătura ontologică, în termenii lui

Ricœur (2001, 351). Istoria, așa cum o vede Annie Bentoiu, nu stă în excesul de monumentalitate, ci în raportul său intrinsec cu viața, raport precizat de Paul Ricœur (2001, 358).

Adevărul și luciditatea devin, totodată, două matrici foarte reale pentru Annie Bentoiu. Scriitoarea știe să le utilizeze pentru a desluși pătrunderea în cultură a elementelor care au distrus ce era viu. Este doar un aspect al vieții pe care Annie Bentoiu îl receptează cu interes, dar demersul se referă și la alte aspecte ale viului, aspecte sugrumate de înlocuirea unui sistem în care existau inechități, dar exista și libertatea de gândire cu sistemul bazat pe obediență și servilism.

Un aspect demn de semnalat este sărăcia intelectuală pe care a adus-o valul stalinist al comunismului la noi. Vladimir Tismăneanu descoperă că nu existau scrieri celebre ale unor intelectuali de stânga, favorabili comunismului, care să fi influențat dezbateri critice, chiar în sensul susținerii marxismului. Peisajul în care s-a format stalinismul la noi a devenit astfel mult prea polarizat. După cum afirmă Tismăneanu, încă din 1933 erau reviste care promovau „sprijin absolut pentru U.R.S.S. și o ură viscerală față de sistemul parlamentar din România.” (2005, 98):

„Într-adevăr, singura activitate intelectuală încurajată de cerberii staliști era rumegarea continuă a broșurilor lui Stalin și a directivelor Cominternului. Nici un György Lukács, Bertolt Brecht, Antonio Gramsci sau Palmiro Togliatti nu au apărut ca purtători de cuvânt ai comunismului românesc. Comuniștii români au așteptat sugestiile și semnalele Moscovei și, cu excepția lui Pătrășcanu, P.C.R. nu a avut nici un teoretician demn de menționat.” (Tismăneanu 2005, 99).

Annie Bentoiu, într-o scriitură complexă, în care fuzionează virtuțile sale de eseistă, prozatoare, poetă, creează din suprapunerea reflecției peste firul Ariadnei din labirintul memoriei imaginea unui zăgaz. Are presimțirea lui. Tocmai imaginea zăgazului ne face să vedem clar că lucrurile întâmplare nu se mai pot întoarce, oricâte tentații compensatorii ar încerca omul. Este chintesenta lucidității pe care o ilustrează Annie Bentoiu. Oare este istoria o sumă de alegeri, de decizii, mai degrabă decât o sumă de fatalități?! (Sala 2017, 77). Istoria de până atunci nu fusese decât o falsă ușă. Nu cea mai importantă. Presimte că în dosul acestei uși oarecum interzise se află altceva. Imposibilitatea deschiderii, imposibilitatea ușii fiindcă nu va mai exista spațiul privat în care individual să se replieze, să își regenereze identitatea sfâșiată de război. Este seara de 23 August 1944. Sursele de informare deja nu mai sunt credibile, ia sfatul tatălui de a se orienta după un post de radio elvețian pentru a înțelege evenimentele din România.

Confiscarea spațiului public și a celui privat

Puțini din intelectualii neînregimentați ideologic, formați în România interbelică, au putut anticipa dimensiunile prigoanei ce se va dezlănțui împotriva lor în anii de după 1944. Nu știau că noul regim va recurge la minciuni endemice pentru a acapara puterea și că erau ultimele zile ale dreptului la proprietate privată.

Deocamdată, comunicatul pentru țară, transmis pe calea undelor la 23 august 1944, era răspunsul la o criză guvernamentală. Pe calea undelor, prin presă, spațiul public era brusc invadat de știri ale schimbării. Pentru oamenii căliți cu știrile de război, confiscarea spațiului public, dar și a celui privat, tot mai evidentă în anii următori, aducea teamă dar aducea și obișnuință cu încălcarea granițelor personale, după ce avuseseră loc în lume atâtea încălcări de granițe statale.

Tânăra Annie Deculescu se pregătește de examenul maturității în această atmosferă tensionată. E momentul când zăgazul istoriei se sparge, iar istoria o ia pe un făgaș nedorit.

„Astăzi, recitind cele scrise mai sus, sunt frapată de amestecul de naivitate și intuiție corectă din gândurile mele de atunci. impresia de <zăgaz care se rupe> era exactă și totul, de atunci încoace, ne-a confirmat-o” (Bentoiu 2007, 9).

În curând granițele se vor închide iar România va instala un regim al izolării. Cei plecați din țară vor fi osândiți de noua conducere. Pe lângă izolare, realismul socialist, cu directivele lui, va sufoca orice suflu de cultură autentică, înlocuindu-l cu surrogate. Eul narativ surprinde ambivalența acestui moment istoric: pe de o parte iluzionarea cu privire la viitor, în grad maxim, pe de altă parte o intuiție corectă.

„Îmi simțeam inima umflându-se de speranță și totul era dor de libertate, avânt nedefinit, conștiință a propriei mele forțe care aștepta doar un cuvânt ferm, o perspectivă clară și precisă asupra căreia să se aplice cu hărnicie și folos. Acel cuvânt însă întârzia să apară; întâmplări neașteptate, ca niște pale de vânt, închideau unele drumuri și deschideau altele fără noimă. Credeam că mi se va lăsa timp să mă dumiresc; niciodată n-am fost atât de bogată, în închipuire, ca atunci și niciodată nu m-am amăgit cu mai multă eficacitate.” (Bentoiu 2007, 20).

În cartea sa de memorii, diarista Annie Bentoiu își amintește cu precizie de acest moment. Pentru înțelegerea lui și înțelegerea lumii în schimbare, recurge la lecturile pe care le are. Nu știe nimic despre spațiul rusesc decât din lecturi, iar în minciunile propagandei germane nu crede. I se par insuportabile. Are ea o abordare diferită de cei din generația sa? Tinerețea își spune cuvântul. Viitorul e umbrit de nori negri, dar în ciuda lui simte un optimism feroce. Neliniștea ei pentru viitor ia o formă palpabilă, devine un fel de uragan care nu se știe cât va sta. Această neliniște nu izgonește speranța, însă norii negri au venit parcă să rămână... Știm reacțiile celor din familia sa extinsă, nu sunt deloc optimiste. Speranța lor e Occidentul. Ei așteaptă cu înfrigurare atât o rezolvare a situației, din Europa Occidentală, cât și înțelegerea cu luciditate, fără menajamente, a situației lor prezente, înțelegere mediată de un post elvețian de radio.

Observăm că educația intervine aici și pentru a-i contura un peisaj simbolic pe care nu-l vrea denaturat. Ca ființă care prețuiește luciditatea, Annie Bentoiu nu poate citi propaganda din două direcții altfel decât se cere: ca o dublă măsură sau ca o utopie atât de amăgitoare încât nici propunătorii ei nu o cred. Luciditatea și reflecția se regăsesc în intuiția ei fundamentală de la această vârstă. Oare nu va fi un preț de plătit

pentru toate abordările mimetice din politică, care se prefăceau că au un scop, oare ce se întâmplă când nu ești leal principiilor tale, ca țară, la ce te poți aștepta?!

Spiritul său de a face dreptate o îndeamnă să urmeze cursurile Facultății de Drept. Își dorește cu ardoare să înțeleagă constituțiile statelor, rolul legilor, statul de drept. Primii ani de facultate îi oferă această redescoperire filosofică și practică a dreptului.

Recunoscând răul propagat până în anii '90 și după în privința justiției, prin dărâmarea sistemului care era până la lovitura de stat de la 23 August 1944, Annie Bentoiu își dă seama că justiția înseamnă biruința valorilor vieții. Timpul petrecut la facultate l-a umplut cu folos, venind în întâmpinare cu marea ei dorință de cunoaștere.

„Distrugerea structurilor juridice e unul dintre mijloacele cele mai sigure pentru a obține docilitatea celor ce vor să supraviețuiască. Chiar și membrii categoriei favorizate – cei care s-au simțit protejați de <justiția de clasă> – știu că hotărârea dată în favoarea lor este undeva neonorabilă și poate nesigură. Se bucură de efectele ei, dar cu o oarecare stângăcie repede transformată în indiferență sau, la nevoie, în cinism; acesta le interzice să mai creadă în <dreptate>, așa cum în regula jocului nu crede nici un trișor.” (Bentoiu 2007, 308).

Mai rea decât istoria în care a trăit este uitarea istoriei. Pasul următor al trădării istoriei este înlocuirea limbajului. Limbajul care poate recupera adevărul, limbajul lucidității, își pierde virtuțile în marasmul limbii de lemn din care este izgonită în primul rând viața. Pentru cei rămași dintr-o serie de elită, beneficiari ai unui învățământ extraordinar, în care cei mai mulți profesori erau și personalități culturale, care au fost strategiile supraviețuirii în comunism?

Annie Bentoiu este, înainte de toate, o ființă etică. În jocul de-a mușchetarii pe care îl face cu prietenele, în adolescență, ea își asumă rolul lui Athos pentru că este mușchetarul iubitor de justiție.

„De la întâmplările povestite aici a trecut o jumătate de veac, dar în mintea generației noastre ele sunt proaspete ca ziua de ieri. Șocul acelor ani ne-a scos dintr-o stare de normalitate ținând de legea firii, iar în lumea în care intraserăm n-aveam nici un fel de reper. Nimic nu era ce părea să fie, nici o realitate nu mai corespundea cu numele său: era o ocupație străină ce se prezenta drept eliberare, o dictatură denumită democrație, un război civil intitulat lupta pentru pace, o ură declarată «sfântă», o frică răsplătită ca devotament, o plăcere a sadismului cultivată în chip de conștiință superioară. Cuvintele își vedeau desfigurată înțelesul, semnul fiecărei valori era întors.” (Bentoiu 2007, 309).

Ne aflăm, de fapt, în prezența unui tip aparte de „contract autobiografic”, după cum îl numește Philippe Lejeune. (Lejeune 1989, 42). Când e vorba de Nini, adică Annie în preajma examenului de bac, aproape că există nicio distanțare între autor, narator și protagonist; toate aceste instanțe coincid, fiind una și aceeași persoană. Atunci când apare numele ei din anii de domnișoară, autoarea se referă la sine drept domnișoara Nini în romanul său autobiografic. Mai târziu, teama difuză de război ia forma temerii concrete că soțul ei ar putea fi arestat. Nini devine Annie prin

confruntarea zilnică cu transformările și înlocuirile treptate ale lumii pe care o cunoscuse. Din perspectiva vieții cotidiene petrecute în România acelor ani de Gulag, mărturia ei este deosebit de prețioasă și exactă. Vedem aici pe cineva care avea instrumentele corecte pentru a judeca o societate și legile unei societăți, așa cum pregătirea ei juridică îi permitea.

Ca diaristă, Annie nu este interesată să-și exhibe rănilor. Nu re trăiește istoria pentru a se plasa în postura de victimă, ci pentru a înțelege toate victimele. Încă nu este pe deplin conștientă de ceea ce a făcut posibilă înlocuirea unei lumi cu alta. Oamenii au idiosincraziile lor, micile lor rutine, obiceiurile lor proaste, neajunsurile lor. Totuși, lumea care îi susținea, înainte de 1944, era o lume în care onoarea și un anumit simț al dreptății erau mai importante ca orice. Nu exista egalitate socială, domnișoara Nini este conștientă de acest fapt. Dar în lumea aceea imperfectă oamenii se puteau întâlni în armonie și își respectau demnitatea, nu și-o încălcau.

Educația și formarea. Rezistența. Cunoașterea imposibil de confiscat

Pentru Annie Bentoiu, scrierea acestei cărți este un proces deopotrivă retraumatizant și eliberator. Este o re-întâlnire cu istoria, de pe alte poziții, din contemporaneitate, în care îi recunoaște la unul din posturile de televiziune (postdecembristă) pe vechii torționari ascunși sub „motivele” lor mincinoase, au acționat la ordin, au avut „dreptate”, aveau de-a face cu „bandiți”. Este nevoie de o tensiune foarte puternică a scrisului pentru ca evenimentele să se desfășoare pe un făgaș, nu pe altul. Tensiunea reface scena istoriei cu premisele de atunci, cu naivitatea participanților bine intenționați, bine educați, participanți cărora tocmai educația le va fi un obstacol sub noul regim al răului.

Însă educația e și partea cealaltă a tensiunii, cea în care zăgazul are ancoră, cea care limitează acest zăgaz. Imaginea școlii este una caldă în amintire, fetele învățau o mulțime de lucruri utile, respectul, disciplina și se ținea cont și de ceea ce pot învăța generațiile mai mici de la cele mai mari, de o inter-relaționare a generațiilor diferite de eleve. Atitudinea școlii părea să fie să deschidă mintea spre cunoaștere. Latina îi devine o materie preferată, nu există lucru pe care să nu-l poată integra dacă reușește la ce e mai greu. Universul școlii de fete e un univers populat de figuri feminine, profesoarele cărora le poartă o amintire caldă, apoi elevele, colegele.

Transformarea Școlii de fete în liceul Zoia Kosmodemianskaia e un fapt dureros. Lumea veche e lovită în pilonii săi esențiali. Educația în care rolul primordial îl avea gândirea critică (cu un termen mai frecvent azi) este înlocuită cu învățatul pe de rost, cu recitatul de ode închinare puterii sovietice, scriitorii, unii vii, alții morți, își pierd dreptul de exprimare, dreptul de a fi citați de tinerele generații. Demnitatea pe care o deprindeau tinerele fete în școala de fete, astfel încât să nu mai depindă de părinți, să nu se milogească pentru vreo învoire, a fost înlocuită cu servilismul. Când observă trecerea rușilor în căruțe, e mirată de felul în care intonau corect un imn, bărbații cântând pe terța superioară, altfel decât la noi. Îi place mai mult această impresie auditivă, decât cea vizuală. Doar că asociază venirea lor cu un sunet continuu, sfâșietor,

al roților pe caldarâm, un sunet care nu se mai oprește și care sparge tăcerea plină de tihnă în care existase până atunci.

Așadar, recursul la luciditate este prezent pentru că este în firea ființei care scrie. Adevărul întâmplărilor nu este înțeles în sens rigid, un adevăr-document în loc de verosimilitatea ficțiunii, în loc de adevărul minciunilor (în termenii lui Mario Vargas Llosa 2005, 22). Annie Bentoiu ar fi putut scrie la fel de bine un roman în care întâmplările să fie pură invenție, dacă și-ar fi propus asta. Dar critica paginilor de proză rămase în manuscris o face să încerce altceva, să meargă pe drumul vulnerabilității, având o stea călăuzitoare, la modul simbolic, într-un plan superior al existenței. Steaua pe care și-o alege e adevărul. E un drum al fragilității sufletești care prin scris răscumpără suferințele îndurate, le aduce în lumina reflecției și le reintegrează în memorie, creîndu-le astfel un nou circuit ontologic, în care primordial este sensul pentru posteritate. Responsabilitatea față de generația sa se simte la fiecare pas al rememorării. E datoria de a sustrage din istoria nefastă felia care i-a aparținut și pe care istoria a hăcuit-o.

Istoria a erodat fundamentele bune de la baza educației pentru generația ei și a lui Pascal, a surorii lui Pascal, Marta Cozmin, celebra creatoare de basme pentru copii și a soțului ei, Alexandru Miran. Prețul plătit de Annie Bentoiu a fost imposibilitatea de a-și încheia facultatea de drept și de a profesa. Nu putea să accepte compromisul pe care îl cereau noile vremuri ale sovietizării. Generația copiilor în familiile Deculescu și Bentoiu, frunțași ai partidelor interbelice țărănist, respectiv liberal, a rămas în viață, găsindu-și refugiu în cultură și în contribuția la cultura românească.

Tăvălugul istoriei a distrus în schimb generația taților, le-a luat libertatea și le-a grăbit sfârșitul. Medicul Deculescu, tatăl Anniei, a făcut închisoare politică. Socrul ei, Aurelian Bentoiu, a fost închis, apoi eliberat și închis a doua oară, ceea ce i-a adus decesul.

„Memoria pare a avea o bizară tendință de a apropia între ele situațiile pe care le-am trăit cu bucurie și poate, de asemenea, șocurile dureroase pe care le-am suportat. Nu este ușor să-ți păstrezi luciditatea, ea este un bun care se vrea mereu câștigat împotriva ignoranței, a uitării și a propriilor noastre patimi.” (Bentoiu 2007, I, 309).

Concluzii

Chiar dacă noul regim totalitar aduce o mutilare voită a literaturii și a culturii române, în anii ce vor urma, lectura este forma de rezistență a libertății interioare și de conectare la o lume spiritualizată. Meseria pe care o găsește îi place, o e meserie intenționat fără studii superioare, cea de dactilografă, dar măcar se leagă de universul scrisului, chiar dacă are de bătut la mașină texte clișeice, tipizate.

Lectura în franceză și în română este un obicei pe care Nini și l-a format mult înainte de examenul de maturitate. Discriminată de noile legi staliniste, Annie, care nu va mai avea acces la a profesa ca cineva cu studii superioare, își transformă lectura într-un exercițiu peren, conștient, cu program zilnic și programă, la modul autodidact,

pentru a rezista mental într-o lume care eroda aspectul la care ținea ea cel mai mult: demnitatea umană.

Adevărul și luciditatea sunt pentru Annie Bantoiu pilonii principali ai memoriei. Scriitoarea are nevoie atât de adevăr, cât și de luciditate, pentru a înțelege, retrospectiv, sensul istoriei cu nori negri, zăgazul ei. În fluviul istoriei, ancorele sale reale au fost lectura și educația. Lectura și educația i-au furnizat un mediu propice vieții și sufletului, iar mediul stalinist în care își ducea existența era segregat de tot ce înseamnă viață a spiritului.

„Astăzi, când scriu, mă aflu pe ultimele trepte ale versantului descrescător al vârstelor, dar citesc cu aceeași pasiune și cu aceeași bucurie. Tot ceea ce lectura a depus în mintea mea se află undeva, în străfundul memoriei, și la fel emoțiile suscitade de poveste, dacă poveste a fost. [...] Alteori, câte un vers izolat sau o frază frumoasă ca un vers străbate acea forfotă silențioasă în chip de săgeți albe și cuvintele lor aproape că nu mai poartă sens, sunt muzică pură, accente, durate, culori sonore, rămânând mereu amicale, binevoitoare, în calmă complicitate cu mine. Memoria mi-e selectivă, elimin prezențele nocive, stau înpreajma celor pe care-i iubesc. [...] Cel mai aproape îmi rămân poezii: ei nu se ascund în trupul unor creaturi imaginare, ci își oferă îndoilele, exaltarea și lacrimile în somptuoasa crisalidă a câtorva cuvinte miraculos cumpănite și pot simți cum tremură sufletul lor gol, adiind lângă sufletul meu. Mai sunt și autori care nu vorbesc despre ei înșiși, nici nu declanșează feerii multicolore, ci doar stau de vorbă cu noi.” (Bantoiu 2009, 56).

Referințe bibliografice

- Bantoiu, Annie. 2007. *Timpul ce ni s-a dat. Memorii (1944-1947)*, volumul I. București: Editura Humanitas.
- Bantoiu, Annie. 2009. *Timpul ce ni s-a dat. Memorii (1947-1959)*, volumul II. București: Editura Humanitas.
- Lejeune, Philippe, 1989. *On Autobiography*. Edited and with a foreword by Paul John Eakin. Translated by Katherine Lear. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ricœur, Paul. 2001. *Memoria, istoria, uitarea*. Traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik. Timișoara: Editura Amarcord.
- Sala, Dana. 2017. *The Autobiography of a Generation at Crossroads. „Timpul ce ni s-a dat” by Annie Bantoiu*, in „Analele Universității din Oradea. Fascicula Limba și Literatura Română (ALLRO)”, volum 24, nr. 1/2017, p. 69-78.
- Simion, Eugen. 2005. *Ficțiunea jurnalului intim. I. Există o poetică a jurnalului?*. București: Editura Univers Enciclopedic.
- Tismăneanu, Vladimir. 2005. *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. Traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu. Postfață de Mircea Mihăieș. Iași: Editura Polirom.
- Vargas Llosa, Mario. 2005. *Adevărul micușilor*. Traducere de Luminița Voina-Răuț. București: Editura Humanitas.